

М. В. Гриньовадоктор педагогічних наук, професор,
декан природничого факультету

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

СФОРМОВАНІСТЬ ЗДАТНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У представленому матеріалі статті розкрито значення соціального феномена професійної взаємодії в системі професійної підготовки майбутніх педагогічних працівників України. У запропонованому дослідженні здійснено спробу не лише проаналізувати здатність до встановлення діалогу фахівцями у професійному середовищі, а торкнутись ширшої категорії – «взаємодії». Проаналізовано наукову літературу (публікації, монографії, дисертаційні дослідження, посібники тощо) зарубіжних та вітчизняних вчених – психологів, педагогів, філософів та соціологів. Здійснено аналіз понять «взаємодія» та «професійна взаємодія». Процес взаємодії необхідно вважати об'єктивним процесом, оскільки він залежить від особистості і водночас не залежить від неї. У проблемі взаємодії між людьми варто зрозуміти, що можливий не лише вплив один на одного, але й організація спільної діяльності, обмін переконаннями, ідеями, думками, формування цінностей, інтересів та потреб і навіть емоцій.

Сформульовано рекомендації щодо забезпечення формування здатності до професійної взаємодії в майбутніх педагогічних кадрах: впровадження достатньої кількості тренінгових занять щодо формування комунікативних вмінь та навичок; соціально-психологічні інтерактивні заняття щодо сформованості вмінь створювати соціально-психологічний портрет педагогічного колективу (норми та традиції колективу, схвалення певного зразку поведінки, виділення неформальних лідерів, осіб-поширювачів інформації, осіб-пасіонарів тощо); сприяння формуванню рефлексії та емпатії; сприяння формуванню тих професійно-особистісних характеристик, що становитимуть основу аналітичної діяльності педагога, проектної діяльності; забезпечення позитивної складової частини професійного досвіду майбутнього педагога; сприяння формуванню оптимістичного сприйняття об'єктивної діяльності; сприяння зацікавленості в побудові професійних контактів та тощо. Формування здатності до професійної взаємодії майбутніх педагогів передбачає реалізацію конкретної мети – успішне розв'язання професійних завдань, що провакують особу педагога на активність – як професійну, так і соціальну. Сформульовано висновки проведеного наукового дослідження.

Ключові слова: професійна взаємодія, взаємодія, педагогічні працівники, фахівці, здатність.

Постановка проблеми. Спроможність майбутніх фахівців будь-якої сфери до встановлення діалогу з особами різних соціальних груп, із ровесниками, колегами є однією з ознак їх готовності до успішної реалізації професійної діяльності.

У запропонованому дослідженні здійснено спробу не лише проаналізувати здатність до встановлення діалогу фахівцями у професійному середовищі, а торкнутись ширшої категорії – «взаємодії». Нас цікавить проблема здатності до професійної взаємодії представників педагогічної діяльності, яка вже передбачає діалогізацію у змісті. Проте, як свідчить аналіз практичної діяльності педагогічних фахівців, є недоліки у сформованості рівня здатності до професійної взаємодії, що, своєю чергою, викликає низку відповідних професійних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику професійної взаємодії представлено в науковій галузі в різних ракурсах. Є наукові праці, в яких увагу зосереджено лише на проблемах спілкування (лінгвістичний аспект). Частина праць представлена аналізом лише соціального змісту

взаємодії, решта присвячена лише психологічним особливостям забезпечення взаємодії фахівця будь-якої сфери.

Для глибокого вивчення проблеми професійної взаємодії майбутніх педагогічних працівників цінними є публікації, монографії, посібники представників психологічної науки, зокрема Б. Ананьєва [1], В. Бехтерева [3], Л. Виготського [5], Н. Волкової [4]. Водночас вартими уваги є праці соціально-філософського змісту таких авторів, як Г. Гегель [6], І. Зимня [10], І. Кант [12], О. Коротаєва [14]. Психологія одночасно із соціологією та філософією акцентують на тому, що за природою людини є соціальною, тобто особа потребує взаємодії з іншими особами. Жодна особистість не здатна нейтрально або позитивно сприймати ізоляцію. Тому проблема здатності до взаємодії, зокрема професійної, є ключовою проблемою і психологічної, і соціальної науки.

Вітчизняна та зарубіжна педагогіка, враховуючи напрацювання психології і філософії із соціологією, намагається сформулювати власну наукову позицію в цій проблемі. Такі дослідники, як І. Зимня [10],

Л. Петровська [9] та ін., вивчали проблему педагогічної взаємодії; Т. Чаплі аналізував зміст інформаційної взаємодії; Ф. Розанов [16] розкрив сутність соціальної взаємодії; Н. Данилевський вперше вивчав зміст міжкультурної взаємодії, Н. Кащей [13] – соціально-політичну взаємодію, а С. Кожушко [15] – професійну взаємодію фахівців комерційної сфери та багато інших.

Мета статті – узагальнений аналіз особливостей формування здатності в майбутніх педагогічних працівників до професійної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Врахування наявних наукових праць, присвячених проблемам взаємодії, а також зростання цього феномена в західних наукових школах у професійній діяльності будь-яких фахівців, стало фундаментом для вивчення його в майбутніх педагогічних працівників.

У пануючій нині західній цивілізаційній моделі становлення особистості передбачає її активну соціальну позицію, демократичність та толерантність у взаємовідносинах з іншими особами [8]. Проте беззаперечним фактом є те, що не всім вдається забезпечити таку позицію у суспільстві. Деякі особи з легкістю налагоджують контакти, а деяким необхідно докласти чимало зусиль, щоб створити діалог у певній сфері.

Соціальна структура суспільства представлена такими спільнотами, що існували завжди і без діяльності яких неможливе нормальне функціонування соціуму [7]. Прикладом такої соціальної групи є педагогічна професійна спільнота. Саме ці фахівці здійснюють передачу свого життєвого та професійного досвіду наступним поколінням. А це вже є прикладом взаємодії, навіть якщо сучасна ситуація у світі, зокрема зростання кількості інформаційно-комунікаційних технологій та доступ до інформації, вносять суттєві трансформації в педагогічну діяльність, не кожна людина здатна навчитися, передати інформацію. На наш погляд, майбутні педагогічні працівники здійснюватимуть ефективну професійну діяльність, за умови сформованості високого рівня здатності до професійної взаємодії [2].

Основною дефініцією нашого дослідження є поняття «взаємодія». Суттєвими ознаками взаємодії є процеси впливу осіб одна на одну, і цей вплив може бути як безпосередній, так і опосередкований. Результатом такого впливу є породження між особами взаємної зумовленості.

Процес взаємодії, на нашу думку, необхідно вважати об'єктивним процесом, оскільки він залежить від особистості і одночасно не залежить від неї. У проблемі взаємодії між людьми варто зрозуміти, що можливий не лише взаємний вплив, але й організація спільної діяльності, обмін переконаннями, ідеями, думками, формування цінностей, інтересів та потреб і навіть емоцій.

Якісні та кількісні показники сформованості здатності до взаємодії в сучасному активному суспіль-

стві дають змогу сформувавши адекватну оцінку щодо працівника тієї чи іншої сфери [11].

Освітня система України знаходиться в перехідному, можливо, навіть маргінальному стані. За останні 28 років здійснено чимало спроб на різних рівнях управління щодо реалізації реформ в освітній сфері. Орієнтація на західні моделі змусила замислитись саме над проблемами забезпечення професійної взаємодії педагогічними працівниками.

Результати останніх соціально-психологічних досліджень доводять, що у будь-якій соціальній групі існують особи, які здатні легко поширити інформацію, легко створити нові контакти, знайти нових людей та нову інформацію. Саме такі люди є основою професійної взаємодії, оскільки мають вагомий вплив на забезпечення професіоналізму фахівця.

Можна стверджувати, що, окрім природних здібностей до взаємодії та до професійної взаємодії, освітня система має забезпечити відповідну підготовку до реалізації професійної взаємодії майбутніх педагогічних працівників.

У сучасній системі професійної підготовки майбутніх педагогічних працівників передбачено ознайомлення їх зі змістом різноманітних педагогічних концепцій, позицій, основ дидактики та теорії виховання, освітніх технологій, змістом навчальних предметів, врахування сучасних підходів до педагогічної діяльності. Проте питання взаємодії із колегами, і такі проблеми, як оволодіння відповідними засобами щодо встановлення такої взаємодії, не є вирішеними. Професійна взаємодія знаходиться на так званому «другорядному плані», оскільки, насамперед, увага зосереджується на взаємодії педагога та учня.

Вирішення проблеми формування здатності до професійної взаємодії майбутніх педагогічних працівників можливе на засадах діалогу, володіння вербальним та невербальними комунікаційними засобами, сформованістю відповідної ціннісної системи, уміннями вивчати та інтерпретувати емоції колег із професійної сфери, здатністю попереджати появи конфліктів та вмінням їх розв'язувати ефективно тощо.

Результати епізодичних опитувань випускників педагогічних закладів вищої освіти, а також вчителів, які вже мають професійний досвід, дали нам змогу сформулювати такий висновок: по-перше, тема «професійної взаємодії», викликала зацікавлення в опитуваних, по-друге, рівень самооцінки здатності до професійної взаємодії виявився переважно невисоким, по-третє, сформульовано побажання щодо надання належної уваги питанням професійної взаємодії у змісті професійної підготовки майбутніх педагогічних працівників.

З метою втілення певних змін у педагогічній системі мало виявити факт відсутності чи низького рівня сформованості певної якості, цінним є формування

відповідних висновків та рекомендацій практичного характеру.

Ми визначили зміст таких основних рекомендаційних висновків щодо формування здатності до професійної взаємодії в майбутніх педагогічних працівників:

- впровадження достатньої кількості тренінгових занять щодо формування комунікативних вмінь та навичок;

- соціально-психологічні інтерактивні заняття щодо сформованості вмінь створювати соціально-психологічний портрет педагогічного колективу (норми та традиції колективу, схвалення певного зразку поведінки, виділення неформальних лідерів, осіб-поширювачів інформації, осіб-пасіонаріїв тощо);

- сприяння формуванню рефлексії та емпатії;

- сприяння формуванню тих професійно-особистісних характеристик, що становитимуть основу аналітичної діяльності педагога, проектної діяльності;

- забезпечення позитивної складової частини професійного досвіду майбутнього педагога;

- сприяння формуванню оптимістичного сприйняття об'єктивної діяльності;

- сприяння зацікавленості в побудові професійних контактів тощо.

Ключовим висновком здійсненого нами наукового дослідження проблеми професійної взаємодії у педагогічному колективі є те, що кожен майбутній педагог має усвідомити цінність професійної взаємодії як можливість самореалізації та самовдосконалення. Саме такі потреби та інтереси є рушійними факторами в розвитку будь-якої особистості. Педагог у сучасному суспільстві є переважно публічною особою, а це, своєю чергою, формує низку завищених вимог до нього. Задоволення цих запитів і вимог – завдання освітньої системи та особистості майбутнього педагога.

Таким чином, формування здатності до професійної взаємодії майбутніх педагогів передбачає реалізацію конкретної мети – успішне розв'язання професійних завдань, що провокують особу педагога на активність – як професійну, так і соціальну.

Висновки і пропозиції. Отже, у запропонованому дослідженні розкрито значення соціального феномена професійної взаємодії в системі професійної підготовки майбутніх педагогічних працівників України. Здійснено аналіз понять «взаємодія» та «професійна взаємодія». Представлено результати аналізу наукових джерел із запропонованої проблематики. Сформульовано рекомендації щодо забезпечення формування здатності до професійної взаємодії в майбутніх педагогічних кадрів.

Список використаної літератури:

1. Ананьев Б.Г. Экспериментальная и прикладная психология : сб. ст. Ленинград. гос. ун-т Л. : Изд-во ЛГУ, 1971. 158 с.

2. Берека В. Забезпечення якості освітньої підготовки майбутніх менеджерів освіти. *Педагогічний дискурс*. 2014. Вип. 16. С. 23–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2014_16_6 (дата звернення: 12.11.2019 р.)
3. Бехтерев В.М. Объективная психология. Переиздано Москва : Наука, 1991 г. 480 с.
4. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2003. 576 с.
5. Выготский Л.С. История развития высших психических функций. Собрание соч.: в 6 т. Т. 3 : Проблемы развития психики. Москва, 1983. С. 5–328.
6. Гегель Г.Ф. Феноменология духа. Санкт-Петербург : Наука, 1992. 444 с.
7. Дияк В. Особливості соціально-економічної підготовки як складової фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Педагогічні та психологічні науки»*. 2013. № 3. С. 76–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnarpv_ppn_2013_3_10 (дата звернення: 15.11.2019 р.)
8. Діденко О. Сутність, зміст і структура поняття «професійна надійність фахівця». *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Педагогічні науки»*. 2015. № 1. С. 90–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadrspn_2015_1_10 (дата звернення: 10.11.2019 р.)
9. Жуков Ю.М., Петровская Л.А., Растянников П.В. Диагностика и развитие компетентности в общении. Москва : Изд-во Московского университета, 1990. 104 с.
10. Зимняя И.А. Педагогическая психология. Ростов-на-Дону, 1997. 125 с.
11. Іщенко Д. Методика оцінювання професійної компетентності офіцерів відділів прикордонної служби. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Педагогічні науки»*. 2015. № 2. С. 121–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadrspn_2015_2_13. (дата звернення: 12.11.2019 р.)
12. Кант І. Критика практичного розуму. Київ : Юніверс, 2004. 240 с.
13. Кашей Н.А. Воля к власти как риторическое самоутверждение. *Вестник Новгородского государственного университета*. 2004. № 27. С. 16–21.
14. Коротаева О. Хочу, могу, умею! Обучение, погруженное в общение. Москва : КСП, 1997. 224 с.
15. Кожушко С.П. Навчання професійної взаємодії студентів-психологів з використанням

проектної технології. *Науковий вісник Донбасу*. 2012. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_30 (дата звернення: 19.11.2019 р.)

16. Розанов Ф.И. Социальное взаимодействие как информационный обмен : дис. ... канд. филос. Наук : 09.00.11. Новосибирск, 2010. 314 с.

Hrynova M. Formation of the ability to professional interaction in future pedagogical workers as a scientific and pedagogical problem

The article presents the importance of the social phenomenon of professional interaction in the system of professional training of future pedagogical workers of Ukraine. The proposed study attempts to analyze not only the ability to engage in dialogue in a professional setting, but also to touch upon a broader category – “interaction”. Scientific literature (publications, monographs, dissertations, manuals, etc.) of foreign and domestic scientists of psychologists, educators, philosophers and sociologists is analysed. The concepts of “interaction” and “professional interaction” are analysed. The process of interaction must be considered as an objective process, since it is both dependent on and independent of the individual. In the problem of interaction between people, it should be understood that there are opportunities not only to influence each other, but also to organize joint activities, exchange of beliefs, ideas, thoughts, formation of values, interests and needs, as well as emotions.

Recommendations were formulated to ensure the formation of the ability for professional interaction in future teaching staff: introduction of a sufficient number of training sessions on the formation of communication skills; social-psychological interactive lessons on the formation of skills to create a socio-psychological portrait of the pedagogical team (norms and traditions of the team, approval of a certain pattern of behaviour, the selection of informal leaders, persons who disseminate information, persons who are passionate, etc.); promoting reflection and empathy; promote the formation of those professional and personal characteristics that will form the basis of the teacher's analytical activity, project activity; to provide a positive component of the professional experience of the future teacher; promote optimistic perception of objective activity; promote interest in building professional contacts and more. Forming the ability for professional interaction of future educators involves the realization of a specific goal – successful completion of professional tasks that provoke the teacher's personality to be active, both professional and social. The conclusions of the conducted scientific research are formulated.

Key words: professional interaction, interaction, pedagogical staff, specialists, ability.